

Nag-unang Sinemang Magasin Sa Binisaya

Bisaya

Enero 2, 2019

Karon,
Available na sa
National Bookstores
ug Merriam &
Webster Bookstores
Nationwide!

**Mabungahong Bag-ong Tuig
Kanatong Tanan!**

Ang
Bili Sa
Karaan

NI N.B. AGUILA

Sa Atong Hapin

Teksto ug hulagway: EDUARDO P. MONREAL

Half Centavo (Diyot). Atubangan.

KARAAN NATONG KUWARTA MAHALIN OG MILYON!

BATA pa lang ko nahimut-an ko na ang pagtan-aw sa klase-klaseng kuwarta sa Pilipinas, ingon man ang gikan sa laing nasod. Dailto sa among lungsod sa Loon, Bohol kanunay gyod kong moagi ug mohunong sa puwesto ni Nong Marcos sulod sa karaang merkado. Nagtinda siya og nagkalainlaing gamit sama sa *naif cutter*, limbus, bleyd ug sudlanan sa punghimalbus, pulbos, pahumot, kuwadro kun album sa hulagway, kandado, luyter, baraha, kuwartang karaan, ug uban pa.

Dili kay namaligya lang, mopalit pod siyag kuwartang karaan sama sa usa ka diyot (*half centavo*), usa ka dako, nga himoong antogon sa hantakan, karaang singko, diyes, baynte, singkuwenta ug peso nga himoong aras sa kasal. Uban sa gipamaligya ug paliton niya mao ang mga kuwarta sa Pilipinas panahon sa Katsila ug panahon sa Amerikano dibang wala pa mahitabo ang ikaduhang Gubat sa Kalibotan ug paghunan sa gera. May nakita sab kong karaang mga kuwartang papel nga may markang 5, 10, 20, 50 *centavos* didto sa iyang tindahan. Nag-eskoyla pa ko sa elementarya atong panahona, dekada setenta.

Minglabay ang daghang katuigan, mitungtong na sa kapin dos mil dibang nakita ko na usab ang karaang mga kuwarta nga gipamaligya sa kadalanan sa Siyudad sa Davao. Mitokar dayon ang akong kaikag ug kabhinam nga mosud-ong niini. Ug nasuta nako nga ganahan ko sa nagkadaiyang disenyu. Busa, kay lagi may trabaho na man ug singgol pa, namalit ko isip koleksiyon. Mipalit pod kog album nga para lang gyod sa sensilyo. Sa kadugayan nakong pagpangolekta uban ang pagpakisayod sa internet, nahibaw-an nako nga ang tawo diay nga nangolekta og karaang kuwarta gitawag sa Iningles og "*numismatis*". Ug natibook sa akong hunahuna nga tinud-on ko na lang ang pagpangolekta og karaang kuwarta.

Apan tungod kay daghan man ang karaang kuwarta sa tibuk kalibotan, mipasalubi sa akong galambigan nga mangolekta ra ko og karaang kuwarta nga may kalambigitan sa Pilipinas. Mao nga gipunting nako ang pagkolekta sa karaang kuwarta panahon sa Espanyol, Amerikano ug Hapon.

Sa wala pa mosbot ang mga Katsila dinhi sa Pilipinas, aduna

may gigamit nga kuwarta ang mga lumulupyo sa nasod. Gitawag kini og *piloncitos*. Wala kini pihong porma. Ang uban niini morag holen nga gagmay apan adunay klase-klaseng gidak-on. Hinimo kini sa bulawan (*gold*).

Ang ikaduhang kuwarta niadtong panahona mao ang "*barter rings*" nga hinimo sa bulawan ug plata (*silver*). Barter (pagbayloay) ang tawag sa negosyo niadtong panahona. Magdepende ang gidaghanon sa *piloncitos* o *barter rings* sa bayloan nga butang sama sa baka, kabaw, yuta ug uban pa.

Panahon sa Katsila

Pag-abot sa mga Katsila, gisunod nila ang paggamit og mga sensilyo (*coins*) nga hinimo gihapon sa bulawan ug plata. Ang disenyu niini sa atubangan mao ang rayna sa Espanya nga si Isabel II, ug ang likod niini mao ang silbo sa rayna ug adunay naglibot nga marka sa ibubaw nga "Reina De Las Españas", ug sa ubos nga bahin ang "Filipinas". Nasundan kini sa mga sensilyo nga ginganlan og Alfonso XII ug Alfonso XIII— mga hari sa Espanya niadtong panahona. Bisan gani ang kuwarta sa Mexico nagamit sa atong nasod. Aduna kini marka nga "Republica Mexicana" sa atubangan ug "Un Peso" sa likod. Apan ang kuwarta nga Katsila nagamit lang taman sa 1904 kay mingpul na man pagdala ang mga Amerikano sa atong nasod.

Panahon sa Amerikano

Tuig 1903 pa lang, naghimo nag daghang sensilyo ang mga Amerikano didto sa bubatan sa Philadelphia sa Amerika para gamiton sa Pilipinas. Ang sensilyo nga ilang gihimo mao ang usa ka diyot (*half centavo*), usa ka dako (*one centavo*), singko, diyes, baynte, singkuwenta ug peso.

Ang nawong niini sa atubangan mao ang usa ka Pilipino nga lalaki nga naglingkod sa pandayan ug

Half Centavo (Diyot). Likod.

PILONCITOS— ang kuwarta sa wala pa ang mga Katsila nga hinimo sa bulawan. (Photo Credit: Manila Mint Museum)

Moeppekto Pa Ba Ang Palihì Karong Panahona?

NI SULPICIO GAT. MADARANG

KON maghisgot tag palihì, dili maiwit ang kabanikanhan niining maong kultura. Daghan ang nangangkon nga dinala sa mga Insek kining maong tradisyon ngadto sa kanasoran nga nahimo nilang *trading partners* sa kanhiyag ug ang Pilipinas dili gawason niini. Apan kining maong pangaggas mahimong katunga tinuod ug katunga bakak.

Sa akong pangaggas, may mga palihì na kitang nabansay sa wa pa masaag ang mga Pikot dinhi sa atong kapupud-

an. Ang palihì may kalambigitan sa relihiyon. Ug sanglit ang mga lumad dinhi sa Pilipinas may gibansay na mang lumadnong relihiyon, dili layo sa tinuod nga may tradisyon na kita niining palihì. Mopahinugad gayod kita alang sa madagayaong kapalaran sa bisan unsang paninguha sa kinabuhi.

Ang palihì usa ka ritwal sa pagtuo alang sa mahimungayaong kinabuhi— usa ka mantra sa tingusbawan. Adunay palihì kon motapon na sa bag-ong balay. Ang akong

amahan nga usa ka mag-uuma may lainlaing palihì sa matag tanom ilabi na sa pagtanom og kamote, palihì sa pagsanggi, palihì sa unang bunga sa nangka o bisan unsang bungahoy. Sa akong pagkasaang sa komunidad sa mga mananagat, may mga palihì alang sa bag-ong sakayan, bag-ong pukot, bag-ong tukon, o kaha sa bag-ong bugsay. Busa ayaw kog ingna nga dala lang gihapon sa mga Insek ning maong matang sa mga palihì?

Alang niadtong pipila, dili na mahinungdanon ang palihì

kay bag-o na ang panahon. Ang bag-ong panahon nagkinahanglan og abilidad sa kaabtik ug binag-ong pangartiyo. Ang pagtuo kuno sa kakaraanang angay nang isalindot. Pagtuo kuno sa buktot. Panahon na kuno karon sa rason ug praktikalidad. Hinuon, dili ko sila supakon kay lainlain man gyod ang tawo og pangaggas sa kinabuhi. Kay unsa man tuoy pulos sa palihì kon mismong ang nagbuhat niini kuwang sa pagtuo? Kon ang tanang butang pangitaan pa natog rason, unsa pa may luna sa misteryo? Kon ang matag lihok panginglan natog rason, unsa na may luna sa damgo? Bi, suwayi kunog hubit ang gugma kon kini mahubad ba nimo sa rason ug praktikalidad.

Dili mahinungdanon kon tinuod o bakuk kining tradisyon sa palihì. Apan segurado ko nga makatabang kini pagkabig sa positibong emerhiya nga maoy makatabang pagpatambok sa atong pagtuo ug kadasig sa buhat. Miingon ang pilosopo nga si Emmanuel Kant, ang pagtuo lang ang makaluwas kanato. Sa ibabaw mao ang mahayag nga kabituonan apan sa kasingkasing mao ang balaod-moral, dugang niya. Kay bisan unsa pa tuod kabalido sa atong pangrason apan wala ta motuo sa atong rason, mas tinuod pa nga adunay mahimungong dakbayan sa dahon sa mayana sa matag tingtugnaw sibayag hinungaw ra ang pagtuo ug argumento.

Ang kinabuhi gihatagag bulok niining atong mga pagtuo nga malisod uyamot ipasobot pinasikad sa rason. Kay bisan kining atong paglongtad, nagkinahanglan gihapon og pagtuo nga kimi mamahimong tinuod.

SA tanang okasyon sa Pilipinas nga adunay palihì, ambot kon may molabaw pa ba sa kasaulogan sa Bag-ong Tuig. Magsul-ob og *poika dots* nga biste. Magbitay og uhay sa humay sa pulta-mayor. Ang kabataan maglukso-lukso. Ang mga sensiyos pakagayon sa bolsa. Napulog tulo ka matang sa linging prutas ang ibayang sa lamesa. Ablihan ang mga bentana og pultahan. Magpalupad og kuwitis, magtaybop og turutot. Mungalumping ang takob sa kaldero nga pakong-pakongon. Mga ampli og motorsiklo patingogon sa labihang kalanog. Kadton may mga tindahan, pasensya sa mga mangungutang. Dili magtinapolan sa unang adlaw sa tuig. Dili magpagawas og kuwarta. Dili manglibak.

Inighagtok sa alas dose sa tungang gabii, ang kalibotan mahiusa ngadto sa dili mabangbang nga kaalingugog. Kon tinuod man nga adunay espiritu sa malas ug *mo-survive* siya sa kaalingisig, kalagmitan nga espiritung bungol na unya siya human sa Bag-ong Tuig ug dili na makahunahuna pagpakaylap sa konsepto sa demalas. O kaha, molayas na lang gyod siya ngadto sa laing planeta kay nakakaon nag tagam.

Inigtang-on sa kasadya, inighubas sa mga ilimnon og pagkaon, mobanos lang pod dayon ang kabilom. Mag-ilap na pod ta kon pila ka buok ang naputlan sa tudlo, pila ang maigo sa saag nga bala, mamilihig sa nagkalandrakas nga putos sa kuwitis sa atong nataran, magsubay hain ra katago ang pinanggangiro nga nalisang sa kaguliyang sa nalipay nga kalibotan.

Diyotayang palihì, dakong kakugi. Kini ang makaluwas kanato sa tibuok tuig. Ang kakugi maoy seguradong matang sa palihì. Epektibo gihapon kini. —

NAPOLLES

MIHANGYO NGA DILI SIYA IBALHIN NGADTO SA CORRECTIONAL INSTITUTE FOR WOMEN

MIHANGYO si Janet Lim-Napoles nga dili siya ibalhin ngadto sa Correctional Institute for Women (CIW) ug magpabilin na lang siya sa Camp Bagong Diwa sa Taguig City.

Sa gipagawas nga *very urgent motion for reconsideration* ni Napoles sa 1st Division sa Sandiganbayan, nahimutang niini nga mamelgro ang iyang kinabuhi kon preso hon siya sa CIW.

Matod pa, ang gibaseban nganong delikado siya didto sa CIW mao ang iyang kasimatan kaniadto sa dihang napreso na siya didto.

Kahinumdoman nga gipabalhin sa Sandiganbayan si Napoles sa Correctional human nga nahukman siyang *guilty* sa kasong *plunder* kalabot sa *PDAP scam* ni kanhi Sen. Bong Revilla Jr.

Nabilanggo si Napoles sa CIW kaniadto Abril 2015 hangtod sa Mayo 2017 gumikan sa kasong *serious illegal detention* pero gibalhin siya sa *BIMP facility* sa Camp Bagong Diwa.

Samtang sa laing bahin, giklaro ni Atty. Ramon Esguerra kinsa abogado ni Bong Revilla nga walay labot ang kanhi senador sa mga gimandoan sa Sandiganbayan sa pag-uli sa P124 milyones alang sa *civil liabilities* human nga naabsuwelto kini sa kasong *plunder*.

Miingon sab si Esguerra nga klaro sa *dispositive portion* sa *anti-graft court* nga ang mga napamatud-ang *guilty* lamang sumu kang Napoles ug Atty. Richard Cumbe maoy mouli sa naasoyng kantidad.— **TNB**

National Task Force gitukod ni Duterte batok sa mga NPA

ARON matapos na ang *communist armed conflict* sa nasod, nagtukod ang National Task Force si Presidente Rodrigo Duterte.

Sumala sa Executive Order 70 nga gipirmahan sa presidente, gi-*institutionalize* ang Whole Nation Approach Policy aron makabaton nag kalinaw ug taponon na ang gera tali sa gobyerno ug mga rebeldeng NPA.

Pinasikad sa EO, unahon ug husayon ang paghatag og *basic services* ug *social development packages* sa mga *conflict area* ug *vulnerable communities* sa nasod.

Tumong usab sa kamandoan sa presidente nga makuha ang partisipasyon sa tanang sektor aron makab-ot ang *peace agenda* sa gobyerno.

Ang National Task Force nagdepende sa Office of the

Universal Health Care mapahimuslan sa mga kabos

DILI pa lang dugay sa pagsulat niini nga naratipikahan sa Senado ang balaorong Universal Health Care (UHC) Bill.

Ang tumong sa maong balaoron mao nga aron makabaton og *100% coverage* sa *health care services* ang tanang Pilipino.

Gilaomang ipadala na sa Malacañang ang maong balaoron aron mapirmahan ni Presidente Rodrigo Duterte. Daan nang gimataran ni Duterte nga "*urgent*" ang naasoyng balaoron busa lagmit nga pirmahan niya kini.

Miingon si Sen. JV Ejercito nga dili na maproblema ang mga kabos sa pagpatambal tungod kay abagahan man unya sa PhilHealth ang mga galastohan.

"*Bata, matanda, babae, lalaki, miyembro ng LGBT community, PWD, kahit sino basta Pilipino, sa ilalom ng UHC, atalay ang gobyerno sa gastos kapag sila ay nagkasakit,*" matod ni Ejercito.

Kon mapirmahan na ni Duterte ang balaoron, ang tanang Pinyaw awtomatikong makahupot og *PhilHealth coverage* ug dili na magkinahanglan og PhilHealth ID.— **TNB**

President. Ang *chairman* mao ang presidente sa nasod ug *vice-chairman* ang National Security Adviser samtang membro ang uban pang buhatan sa kagamhanan lakip na ang Department of Interior and Local Government, Department of Justice, Department of National Defense, Department of Public Works and Highways, Department of Education, Department of Social Welfare and Development, Presidential Adviser on the Peace Process ug daghan pa.— **TNB**